

Цал-Цалко Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 347.94: 004.77 (489+485+481)

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.3.5>

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ (ДАНІЯ, ШВЕЦІЯ, НОРВЕГІЯ)

Ефективний захист прав та інтересів кожного громадянина є однією з важливих гарантій цивільного судочинства та вагомим чинником на шляху до встановлення істини в судовому порядку різних країн. У разі порушення або оспорювання прав та інтересів громадян захистом стає винесення законного і обґрунтованого судового рішення. Функція суду в такому разі зводиться до того, щоб у процесі розгляду кожної справи досягнути істини та встановити фактичні обставини справи для правильного застосування тієї чи іншої норми матеріального права, чим захистити порушені права та інтереси. Цивільний процес багатьох країн, ураховуючи скандинавські, базується на процесі доказування, і від подання того чи іншого доказу, а також від уміння кожної зі сторін довести свою позицію буде залежати, яке остаточне рішення суд винесе в справі. Докази, зокрема електронні, є засобами встановлення наявності або відсутності юридично значущих фактів.

Віддаючи належне роботам Ю.В. Білоусова, М.А. Гурвича, О.С. Козлова, В.В. Комарова, О.Ф. Клейнмана, М.К. Треушнікова, С.Я. Фурси, М.Й. Штефана, не можна вважати тематику доказів повністю дослідженою в чинному законодавстві нашої країни, а також залишається потреба в дослідженні особливостей зарубіжного досвіду проблематики доказів, зокрема електронних. Метою дослідження є розуміння доказів, засобів доказування та з'ясування специфіки використання електронних доказів у цивільному судочинстві Данії, Швеції та Норвегії.

У Данії суди не залежать від органів виконавчої та законодавчої влади. Розділи 3, 61 та 63 Конституційного акта Данії становлять правову основу і передбачають саме розподіл влади між виконавчою, судовою та законодавчою системами. Данський цивільний процес базується на правилах Данського закону про здійснення правосуддя 1916 року (Lov om Retsens Pleje – Retsplejeloven), який є єдиним данським юридичним кодексом і містить майже 1 000 статей,

що визначають адміністрацію та організацію судів, що охоплюють сфери цивільного та кримінального судочинства [1].

Данська цивільна процедура базується на низці принципів процесуального права, які впливають на отримання доказів, включаючи принцип представлення стороною, принцип розпорядження та принцип вільної оцінки доказів. Характер процесуального законодавства Данії спрямований більше на змагальну модель, а не на інквізиційну. Докази беруть під час слухання, і принцип «прямоті» застосовується до процедури. Оскільки данський цивільний процес регулюється принципом вільної (безкоштовної) оцінки доказів, то встановити ієрархію доказів у законодавстві не є можливим. Немає жодних формальних (офіційних) правил доказування і «мінімальних стандартів доказування». Закон Данії не передбачає перелік доказових засобів, і принцип *numerus clausus* (принцип закритого переліку речових прав) не застосовується.

Безкоштовна оцінка доказів надає сторонам порівняно широкий спектр можливостей для представлення своїх доказів. Загальне розуміння полягає в тому, що саме сторони найкраще знають конкретні умови своєї справи та (відповідно до розділу 303 Закону) будь-яка сторона може добровільно представляти себе і попросити дозволу на надання показань перед судом. Сторона, яка добровільно представляє себе, зобов'язана відповісти на подальші запитання, які може поставити йому контрагент або суд. Судові та адміністративні рішення також розглядаються як докази данського законодавства. Судові докази, як-от рішення іншого суду, можуть розглядатися як факти. Після того, як сторони представляють доводи суду, суд вирішує, які фактичні обставини потрібно встановити, щоб мати можливість приймати рішення. Суд оцінює надійність сторони або свідка, виходячи із загального враження, яке сторона справляє в суді під час слухання. Судом, як правило,

заборонено збирати докази за власною ініціативою в цивільних справах. Визначаючи тягар доказування, суд спочатку вивчає відповідні закони, які стосуються справи, щоб з'ясувати, чи передбачено законодавство щодо встановлення тягара доказування. Це відбувається не так, тому суд буде застосовувати деякі загальні принципи права під час визначення тягара доказування [2, с. 47]. Так, тягар доказування, як правило, покладається на сторону, яка заявляє, що питання відрізняється від звичайної процедури («дотримуйтесь або поясніть»). Крім того, сторона, для якої найпростіше забезпечити певний доказ, повинна взяти на себе тягар доказування для встановлення фактів, що її оточують. Доказовий тягар у данському цивільному процесі також може змінитися в процесі судового розгляду.

Електронні докази – це будь-яка доказова інформація, яка зберігається або передається в цифровій формі, яку сторона у судовій справі може використовувати під час судового розгляду. Данія юридично визнала електронні підписи ще з 1999 року, коли ЄС ухвалив Директиву про електронні підписи (1999/93/ЄС). 1 липня 2016 року набув чинності Регламент (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку («Регламент eIDAS»), який скасував та замінив Директиву електронних підписів (1999/93/ЄС) [3]. Регламент eIDAS є нейтральним до технології та визначає три типи електронного підпису (SES, AES, QES). Регламент eIDAS означає, що всі компанії в ЄС дотримуються правил електронного підпису. Він наразі застосовується в 27 країнах-членах Європейського Союзу, зокрема Данії.

Правова модель Данії є багаторівневою, згідно з чим кваліфікований електронний підпис розглядається як легальний тип електронного підпису, при цьому це не означає, що електронний підпис, який не стосується QES, не може бути поданий до суду, але для його підтвердження знадобляться додаткові докази. Як країна, що має юридичну модель із рівнями електронного підпису, Данія підтримує концепцію QES, тобто кваліфікованого електронного підпису, вимагаючи незалежної акредитації для цих підписів затвердженим органом із сертифікації. AES або QES – документи, описані у розділі 478 Данського закону про правосуддя; документи, описані в розділі 7 Данського закону про реєстрацію земельних ділянок («Tistingsningsloven»); певні кредитні угоди, розділ 36 Данського закону

про кредитні угоди («Кредітафталевен»). Хоча QES вимагається лише для юридично обмежених видів транзакцій, Данія (як член Європейського Союзу) дотримується стандартів ETSI (Європейського інституту стандартів зв'язку) для визначення технічних вимог до КЕП (кваліфікований електронний підпис). Крім того, Данія – одна з небагатьох країн світу, яка визначає додатковий набір транзакцій, коли для підтримки юридичної сили потрібен або КЕП, або АЕС (розширений електронний підпис). Данія підтримує загальнодоступний перелік органів контролю для кваліфікованих сертифікованих постачальників разом з іншими країнами Європейського Союзу. Цифровий підпис, узгоджений на рівні Європейського Союзу, слугує для забезпечення достовірності та цілісності документів, виданих сторонами та представниками, які подаються до суду. Однак для документів, що використовуються як докази, досі не встановлено чинних положень, щоб забезпечити справжність та цілісність таких документів у їх цифровому форматі. Для цього судам Данії доводиться застосувати своє право проводити оцінку доказової значущості будь-якого такого документа.

Слід зазначити, що в данському процесуальному законодавстві будь-яка письмова робота, що має бути використана як доказ у справі, вважається документом [4, с. 15]. Звіт, який описує фактичні обставини у справі, також може вважатися документом. Щоб довести дійсний договір, сторонам доводиться представляти докази в суді. Провідні рішення щодо управління цифровими транзакціями можуть надати електронні записи, які є допустимими для доказів відповідно до розділів 344 та 880 Данського закону про здійснення правосуддя, щоб підтвердити існування, справжність та дійсне прийняття договору. До того ж важливим аспектом є те, що державні органи влади Данії в останні роки посилили свою електронну комунікацію з громадянами. Зараз вони дуже часто використовують системи, засновані, наприклад, на електронних підписах для забезпечення конфіденційності та безпеки транзакцій, комунікацій. Такі системи розглядаються як такі, що мають високий ступінь захисту даних, і в очах судді ці системи будуть більш захищеними, ніж інші системи, які не мають однакового рівня безпеки. Цей факт може вплинути на оцінку судом конкретних доказів. Однак у законі немає чітких правил, які зобов'язують суд у його вільній оцінці доказів. Основне правило полягає в тому,

що сторона, яка оспорує дійсність підпису, повинна довести, що документ не є правдивим, хоча є кілька правових положень, які вимагають від особи підтвердження справжності свого підпису. Аудіальні або візуальні докази вважаються настільки ж важливими, як і письмові. Традиційно між приватними та державними документами не вказується на різницю стосовно доказів. Те, чи матиме конкретний доказ достатню значущість для розгляду справи, завжди буде залежати від вільної оцінки, зробленої судом. Копії письмових документів надаються як додаток до матеріалів справи (немає вимоги, щоб документ був в оригінальній версії, тому копії документів, як правило, буде достатньо).

Відповідно до принципу вільної оцінки доказів різні електронні документи можуть використовуватися як докази в суді. Автентичність (справжність, вірогідність) документа, очевидно, буде мати вагомим значення для оцінювання доказів судами. Однак слід зазначити, що загальні правила щодо доказування не застосовуються до оцінки електронних доказів у данському суді. Тому не можна чітко відповісти на запитання про те, чи завжди електронна версія документа є рівною копії неелектронної версії документа на папері, адже це завжди буде залежати від обставин справи. Слід також зазначити, що данське законодавство діє з різницею між прямим та непрямим отриманням доказів. Якщо отримання доказів відбувається без будь-яких посередників, то воно вважається прямим. Однак Закон дозволяє і непрямі брати докази, як-от аудіо- чи відеозаписи показань, наданих сторонами, свідками або експертами, які він може вважати доказами в електронному форматі і які можуть бути допустимими в судового розгляді.

30 січня 2019 року Комітет міністрів Ради Європи затвердив керівні принципи для полегшення використання електронних доказів у цивільних процесах [5]. Ці вказівки є практичним інструментом (рекомендаціями) для держав-членів Ради Європи (Данія є однією з них) щодо поводження з електронними доказами й адаптування роботи судових та інших механізмів під час вирішення питань, що виникають стосовно електронних доказів у судовому розгляді цивільних справ. Ми впевнені, що Данія впровадить цей інструмент, адаптує його до чинного законодавства та деталізує питання щодо електронних доказів. Отже, доказами у цивільному процесі Данії можуть вважатися показання сторін, письмові докази (включаючи

судові та адміністративні рішення), показання свідків, висновки експертів, а також не унеможливується існування доказів в електронній формі.

Основні засади цивільного судочинства Швеції передбачені і регулюються THE SWEDISH CODE OF JUDICIAL PROCEDURE (Шведський кодекс судочинства), який був оприлюднений у 1942 році і набув чинності 1 січня 1948 року [6]. Частина третя цього кодексу закріплює норми щодо доказів у цивільному судочинстві і включає 7 Глав (35 – Докази загалом; 36 – Свідки; 37 – Експертиза сторін та потерпілих осіб, які не є стороною; 38 – Документальні докази; 39 – Огляди; 40 – Експерти; 41 – Збереження доказів для майбутнього).

Принцип вільної оцінки доказів є чинним принципом у шведському законодавстві, включаючи як отримання доказів, так і їх оцінку, про що зазначено у главі 35 Кодексу. Із цього розділу випливає, що суд повинен урахувати все, що сталося, відповідно до його «диктатів сумління», після чого визначити, що було доведено у справі [7, с. 11–12]. Усе, що може бути корисним як доказ у справі, може бути представлене на головному слуханні. Тобто це означає, що оцінка та збалансування доказів, наявних у справі, залежить від професійного розсуду суду. Принципи наявні у Кодексі з 1948 року, але досі вони були розроблені в судовій практиці. Принцип *numerus clausus* не застосовується у шведській системі, як і у данській.

Шведський закон цивільного судочинства має лише невелику кількість формальних норм, що регулюють оцінку доказів. Зазвичай суд вважає, що деякі види доказів мають більшу цінність, ніж інші. Однак це не зазначено в законі, але впливає з принципів та із судової практики, наприклад, приватному документу може надаватися більше значення, тому що у ньому є логічна переконливість, документи, де є справжність, не піддаються сумніву, а отримують високу цінність як докази. Заява свідка, яка дана під присягою, вважається вагомим доказом, при цьому інформація, надана сторонами та іншими особами, близькими до справи, і під присягою, розглядається як слабкі докази. Значення судових та адміністративних рішень як доказів не зазначається в законі, але вони, як правило, вважаються великою цінністю як докази. Суд може відхилити доказ, якщо він установить, що обставина, яку сторона пропонує довести, не є важливою у справі, або пред'явлений доказ є непотрібним чи не повинен мати

жодного ефекту. Цивільне судочинство Швеції є змагальним, тому сторони несуть відповідальність за представлення матеріалів, які вони хочуть розглянути у своїй справі, і суддя не може приймати рішення щодо будь-яких обставин, на які сторони не посилаються.

Засоби доказування передбачені у шведському законі про цивільне судочинство (розділ 36–40 Кодексу). Доказовими засобами є показання свідків, експертизи сторін та потерпілих осіб, які не є стороною, документальні (письмові) докази, огляди та висновки експертів. Є засоби доказування, які не вказані у цих розділах, але все ж є актуальними, оскільки дозволено все, що може вплинути на цінність доказів. У шведському законі немає чітких правил, які зобов'язують суд у його вільній оцінці доказів.

Швеція юридично визнала електронні підписи аналогічно з Данією, коли ЄС ухвалив Закон про кваліфіковані електронні підписи, встановлений після прийняття Директиви ЄС у 1999 році. Норми Регламенту eIDAS були стандартизовані у всій Європі. Починаючи з липня 2016 року, всі компанії в ЄС дотримуються правил електронного підпису [3]. Юридична модель Швеції є багаторівневою. Так, електронні підписи є прийнятними в судах Швеції, а саме загальноприйнятною є система електронного підпису та ідентифікації, названа Е-ідентифікація (у шведській Е-легітимації), яку використовують багато органів влади, як-от податкова адміністрація. Е-легітимація є вихідним пунктом, уважається рівним звичайному підпису. Таким чином, кваліфікований електронний підпис, як і у Данії, розглядається як легальний тип електронного підпису, однак це не означає, що електронний підпис, який не стосується QES, не може бути поданий до суду, але для його підтвердження знадобляться додаткові докази. У конкретних випадках доказове значення вирішується за принципом вільної оцінки доказів.

Суди, як й інші органи влади, зобов'язані архівувати публічні документи. Документи можуть бути впорядковані через певний проміжок часу. Так, наприклад, записи зі слухання в суді можуть бути вилучені через шість тижнів після винесення судом остаточного рішення. До слова, цікавою особливістю є те, що згідно зі Шведським кодексом судочинства у разі, коли судом винесено остаточне рішення, суддя у порядку нагляду має право доповнити своє рішення протягом шести місяців. Відповідно до Кодексу професійної поведінки членів шведської

колегії адвокатів Асоціація колегії адвокатів зобов'язана архівувати всі відповідні документи, подані у зв'язку з дорученням, або в оригіналі, або як копії. Однак це не стосується дублікатів, друкованих матеріалів або подібних матеріалів, які без труднощів можна отримати в іншому місці. Архівний період становить десять і більше років (залежно від характеру мандата). Документи, крім оригіналів, які належать клієнтові, можуть архівуватися у фотографічній чи електронній формі [8]. Немає конкретних правил, що регулюють електронні документи. Законодавство є нейтральним щодо технологій.

Щодо концепції, то у шведській системі немає єдиної однорідної системи документа. Право на ознайомлення з офіційними документами регламентовано в конкретний спосіб (порівняно з процедурними правилами), що регулює можливість доступу до документів та доказів. Письмові докази особливо регламентовані щодо засобів доказування. Таким чином, жодної вирішальної різниці щодо спеціального регулювання не виникає (Глава 38 та 39 Кодексу). Отже, немає законодавчої форми, яка застосовується стосовно документів. Як правило, більшість з електронних документів визнається у судах Швеції, але доказове значення електронних документів не регулюється на законодавчому рівні. Вони оцінюються за принципом вільної оцінки доказів.

Швеція не містить у своєму кодифікованому акті специфічного визначення електронних засобів доказування. Їх визначають завдяки широкому тлумаченню поняття доказів, не даючи при цьому окремого визначення, тим самим законодавча неврегульованість сутності та використання електронних доказів створює певні непорозуміння для цивільного судочинства.

Норвезький цивільний процес – це норми, які застосовуються до судових процесів у цивільних справах відповідно до норвезького законодавства. Закон про посередництво (медіацію) та судовий порядок у цивільних спорах, який у Норвегії називають Законом про спори, був ухвалений 17 червня 2005 року і регулює весь процес цивільних судових спорів [9]. Закон набув чинності 1 січня 2008 року і ґрунтується на розслідуванні Комітету з питань спорів, який очолював суддя Верховного суду Торі Шей. Цей Комітет був створений у 1999 році, його метою було оновлення Закону про спори 1915 року. Норвезька цивільна процедура базується на низці принципів процесуального права, які впливають на отримання доказів, включаючи принцип

безпосередності, принцип усності та принцип вільної оцінки доказів.

Загальне правило в норвезькому цивільному процесі полягає в тому, що докази передаються безпосередньо до суду в найбільш оригінальній формі, тим самим представлення доказів на судовому засіданні базується на принципі безпосередності, який не поширюється лише на Верховний Суд, де подання всіх доказів є непрямим. Відповідно до принципу усного права основне виробництво в суді має бути усним. Це був важливий пункт Акта (Закону) про спори 1915 року, який передбачав, що усність процесу може дати більш короткі переговори, на яких може бути присутня громадськість, і докази стають більш безпосередніми. Цей принцип є ключовим правилом у цивільному процесі Норвегії і наразі закріплений у Законі про спори 2005 року [9].

Норвезький суд установлює факти, за якими визначається справа на основі безоплатної оцінки доказів. Оцінка доказів ґрунтується на фактах, які виникають у процесі, ці докази є загальними для всіх сторін справи. Під час оцінки доказів суд може покладатися на факти, визнані стороною, встановлені факти, загальні чи спеціалізовані знання та досвід суду (незалежно від того, чи були розглянуті такі факти. Сторони можуть представити ті докази, які вони вважають потрібними. Обмеження права на наявні докази містяться у розділах 21-7 та 21-8 Закону про спори (загальні обмеження права на представлення доказів та обмеження, зважаючи на пропорційність), а також у розділі 22 Закону про спори. Сторони забезпечують належне та повне пояснення фактичної основи справи, вони надають такі рахунки та представляють ті докази, які необхідні для виконання цього обов'язку, зокрема зобов'язані давати показання та свідчення відповідно до розділу 21-5 норвезького Закону про спори. Сторони, свідки та експерти можуть бути допитані перед судом, який приймає рішення, а також у Норвегії можливе дистанційне обстеження (дистанційний допит), якщо пряме обстеження не можна здійснити або його здійснення є особливо обтяжливим чи дорогим. У сторін є зобов'язання бути особисто присутніми на будь-якому засіданні суду, до якого їх викликають відповідно до положень розділу 13-2 Закону. Суд може за заявою сторони звільнити її від присутності, якщо умови для дистанційної експертизи виконуються або якщо суд знайде належні підстави для її відсутності. Отже, сторона зобов'язана давати свідчення особисто, якщо цього вимагає інша сторона або

суд, показання даються в суді за її безпосередньої участі в судовому засіданні або шляхом проведення дистанційної експертизи відповідно до розділу 21-10 та правил розділу 21-11 Закону про спори.

Засоби доказування передбачені у норвезькому законі про спори у розділах 24, 25 та 26. Доказовими засобами є свідчення (показання сторін та свідків), експертні докази і реальні докази. Щодо свідчень, то глава 24 Закону про спори регламентує порядок і обов'язок давати показання: той хто володіє інформацією, яка стосується фактичної основи для постанови у справі, зобов'язаний бути присутнім як свідок у судовому засіданні після отримання повістки та зобов'язаний підготуватися до показань і пред'явити докази. Процедура допиту свідка передбачена розділом 24-9 Закону, де фіксується, що свідки повинні з'явитися і дати свідчення в суді. У багатьох випадках показання можуть даватися в суді відео- або телефонним зв'язком (не вимагаючи особистої явки). Численні прецеденти Верховного Суду підкреслювали вищу доказову цінність сучасної документації щодо спогадів, особливо спогадів свідків, які мають взаємовідносини зі стороною, яка їх викликала. Також передбачена можливість допиту дітей свідків. Щодо другого виду засобів доказування - експертних доказів, то глава 25 Закону передбачає їх поняття та функціонування. Так, експертні докази – це експертна оцінка фактичних питань у справі. Суд може призначити експерта за заявою сторони або за власним бажанням, коли таке призначення необхідне для встановлення надійної фактичної основи – постанови у справі. Король Норвегії може створити експертні комісії для конкретних типів справ та групи для оцінки експертних звітів у межах конкретних галузей експертизи.

Реальними доказами відповідно до чинного норвезького законодавства є фізичні особи та предмети (нерухоме майно, рухоме майно, документи, інформація, що зберігається в електронному вигляді тощо), де особа або об'єкт як такий або його властивості, стан або зміст, містить інформацію, яка може бути важливою для фактичної основи постанови у справі. Отже, до реальних доказів належать як документальні (письмові) докази, так і речові, а також електронні. Розділ 26-4 Закону про спори передбачає осіб як доказ. Мається на увазі, що фізичні особи зобов'язані зробити доступність для огляду настільки, наскільки це можна зробити без зайвих зусиль та напруження. Стосовно

об'єктів, то особи зобов'язані надавати як докази предмети, якими вони володіють або над якими вони можуть отримати володіння. Щоб довести дійсний договір, сторонам необхідно представити відповідний доказ до суду. Як наслідок, провідні рішення щодо управління цифровими транзакціями можуть надати електронні записи, які є допустимими як докази відповідно до глави 26 Закону про спори, щоб підтвердити існування, справжність та дійсне прийняття договору. Суд повинен більш детально та в міру необхідності визначити, яким чином мають бути докази оприлюднені (як правило, документи, списки свідків, повинні бути оприлюднені за три тижні до усного слухання), як вони зберігаються та інші питання, що мають значення для подання таких доказів. Докази не повинні бути оприлюднені, поки спір про доступ не буде вирішений у обов'язковому порядку. Важливим моментом є те, що всі подання адвокатами документів повинні здійснюватися в електронному вигляді через портал.

Таким чином, докази у Норвегії можуть бути отримані шляхом судової експертизи (свідчень, показань) сторін, свідків та експертів, а також перевірки реальних доказів. Докази приймаються відповідно до загальних положень, що застосовуються до відповідних видів доказів, ураховуючи їх доречність. Сторони повідомляються про проведення судової експертизи або судової перевірки доказів, які можуть бути зібрані, навіть якщо сторони відсутні. Заперечення проти обов'язку свідчити або забезпечити доступ до реальних доказів та інших спорів, пов'язаних зі збиранням доказів, наскільки це можливо, визначає суд, перед яким справа заслуховується. Якщо ж це призведе до надмірної затримки або інших незручностей, то спір може бути визначений судом, який бере докази. Слід зазначити, що докази можуть бути забезпечені поза судовим процесом шляхом допиту сторін та свідків та забезпечення доступу і перевірки реальних доказів. Докази можуть бути забезпечені негайно, якщо необхідні оперативні дії для їх забезпечення.

Що стосується QES, то це реалізація цифрового підпису, яка відповідає специфікаціям уряду, включаючи використання пристрою створення безпечного підпису, та була сертифікована як «кваліфікована» або урядом, або стороною, укладеною цим урядом. Як країна, що має юридичну модель із рівнями електронного підпису, Норвегія підтримує концепцію QES (кваліфікованого електронного підпису),

вимагаючи незалежної акредитації для цих підписів затвердженим органом сертифікації. Хоча QES вимагається лише юридично для обмежених видів транзакцій, Норвегія, хоча і не є країною-членом ЄС, як правило, дотримується стандартів ETSI (Європейського інституту стандартів зв'язку) для визначення технічних вимог до КЕП.

Якщо відповідати на запитання стосовно того, які норми чи професійна поведінка стосуються обов'язку та вимоги щодо зберігання і збереження електронних доказів, то слід зазначити, що із законодавства Норвегії випливає, що докази залишаються в Lovisa після закінчення судового розгляду, тому лише чиновники суду з особистими пароллями можуть отримати доступ до Lovisa. Усі паперові копії доказів знищуються після суду. Немає загального закону, який би регулював архівування юридичних документів юристів. Процедури, що регулюють архіви юристів, охоплюються різними законами (закон про конфіденційність та закон про відмивання грошей є найважливішими) та стандартами професійної поведінки. Акт від 14 квітня 2000 року № 31, що стосується обробки персональних даних (Закон про персональні дані) вимагає, щоб адвокати ввели у дію адекватні заходи безпеки даних для захисту конфіденційної інформації клієнта. Адекватність заходів безпеки необхідно постійно переоцінювати. Адвокат зобов'язаний ужити необхідних заходів для усунення виявлених слабких документів сторін, і в кінці справи професійні стандарти вимагають, щоб адвокат вирішив, які документи потрібно зберегти, знищити чи повернути клієнту. Клієнтські архіви зберігаються протягом 10 років. Через 10 років оригінали документів повертаються власникові, а решта клієнтського файлу знищується. Професійні стандарти диктують те, що адвокати архівують оригінали документів. Однак збереження електронних доказів залежатиме від того, чи має адвокат електронний архів, чи зберігає адвокат версію документа. Електронні докази, що містять повні метадані, також залежать від джерела доказів. Клієнт періодично надає електронні докази, але в інших випадках (перш ніж надсилати адвокату) докази можуть бути спочатку надруковані, потім – відскановані або завантажені в інший формат. В інших випадках адвокат відкриває фрагмент електронних доказів самостійно і безпосередньо архівує [8]. Як підтвердження цього слід зазначити, що сторони у цивільній справі подають докази, які вони мають, своєму адво-

катові. Адвокат представляє докази, що стосуються його клієнта, до суду за погодженням із ним. Важливим моментом, як зазначалося, є те, що всі подання адвокатами документів повинні здійснюватися в електронному вигляді через портал. Електронні докази можуть бути легко виготовлені до того, як будуть надані підтвердження їх справжності. Наприклад, надаючи «метадані», можуть з'являтися дані про те, коли були створені докази (документи), хто створив документ, коли він зберігався, змінювався тощо, щоб підтвердити справжність оригінальних електронних доказів [10]. Таким чином, припускається, що технологія надає реальні докази, незважаючи на те, що це припущення часто не виконується.

Підсумовуючи, слід зазначити, що Норвезький Закон про спори класифікує докази на такі три категорії, як свідчення, експертні докази та реальні докази. Електронні докази є законодавчою формою реальних доказів. Однак класифікація визначає лише, який набір процедурних правил слід застосовувати, коли докази подаються до суду, і не містить жодної презумпції достовірності доказів. Достовірність доказів суд вирішує у кожному конкретному випадку.

Важливим правовим принципом у Норвегії є принцип «вільних доказів», тому сторона може вільно представляти докази, які вважає необхідними, і у формі, яку вважає потрібною (крім випадків, коли докази відхиляються). Як наслідок, ця свобода доказів дозволяє вільне використання та зловживання технологіями, що призводить до того, що припущень щодо надійності або справжності електронних доказів немає.

Данський цивільний процес регулюється принципом вільної оцінки доказів, тому суддя має право, а також обов'язок оцінювати цінність доказів, поданих без огляду на встановлені законом положення. Таким чином, немає ієрархії форм доказів, виражених у статутних положеннях. Не існує офіційних правил доказування, тому Данський закон про здійснення правосуддя не передбачає переліку доказових засобів та принцип *numerus clausus* не є актуальним.

Суди Данії не застосовують формальних правил щодо прийнятності доказів, щоб забезпечити справжність та цілісність документів у їх цифровому форматі, натомість проводять оцінку доказової значущості будь-якого такого документа, поданого на підтримку судової справи. Відповідно до принципу вільної оцінки доказів різні електронні документи можуть ви-

користовуватися як докази в суді, але не існує класифікації таких доказів. Таких норм у данському процесі немає, особливо щодо електронних доказів.

Шведський процесуальний закон покладається на принципи безкоштовного подання та безкоштовної оцінки доказів. Процедура судової справи Швеції базується на теорії вільних доказів, що означає те, що оцінка та збалансування доказів, наявних у справі, залежить від професійного розсуду суду. Суддя, зважаючи на обставини справи, оцінює їх доказове значення у кожній конкретній справі. У шведському законі немає чітких правил, які зобов'язують суд у його вільній оцінці доказів. Принцип *numerus clausus* не застосовується.

Доказовими засобами у Швеції є показання свідків, експертизи сторін та потерпілих осіб, які не є стороною, документальні (письмові) докази, огляди та висновки експертів. Значення судових та адміністративних рішень як доказів не зазначається в законі, але вони, як правило, вважаються великою цінністю як докази. Є засоби доказування (до яких можна зарахувати електронні), які не вказані у нормах закону, але все ж є актуальними, оскільки дозволено все, що може вплинути на цінність доказів. Усі докази оцінюються однаково, відсутня різниця в тому, як у шведських судах трактуються електронні докази та інші докази. Немає конкретних правил, що регулюють електронні документи. Законодавство є нейтральним щодо технологій. У Швеції вбачається загальний підхід до спрощення вимог та умов, за яких електронний доказ може бути прийнятий та досліджений судом. Вони, як правило, вважаються допустимими доказами та оцінюються судом у межах принципу вільної оцінки доказів нарівні з іншими засобами доказування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Lov om Rettens Pleje – Retsplejeloven: Данський закон про здійснення правосуддя 1916 року // <https://no.wikipedia.org/wiki/Retsplejeloven>
2. Civil Procedure in Denmark, 3rd edition, 2017. 128 p. Erik Werlauff. Цивільний процес: Данія, 3-є видання, 2017. 128 с. URL: <https://www.amazon.com/Civil-Procedure-Denmark-Erik-Werlauff/dp/9041115897> <https://lrus.wolterskluwer.com/store/product/civil-procedure-in-denmark-3rd-edition>
3. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС («Регламент eIDAS») Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС № 910/2014 від 23 липня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_016-14

4. Frederik Waage, Michael Herborn. Evidence in civil law - Denmark [Elektronski vir]. El. knjiga. Maribor : Institute for Local Self-Government and Public Procurement, 2015. (Lex localis) (Book series Law & society). 32 p. URL: <http://www.lex-localis.press/index.php/LexLocalisPress/catalog/book/26>

5. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on electronic evidence in civil and administrative proceedings (Adopted by the Committee of Ministers on 30 January 2019, at the 1335th meeting of the Ministers' Deputies) URL: <https://arrestedlawyers.files.wordpress.com/2019/02/cm2018169-add1final.pdf>

6. The Swedish code of judicial procedure [Electronic resource]. URL: https://www.government.se/49e41c/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf

7. Eric Bylander. Evidence in civil law – Sweden [Elektronski vir]. El. knjiga. Maribor : Institute for

Local Self-Government and Public Procurement, 2015. (Lex localis) (Book series Law & society) 42 p. URL: <http://www.oopen.org/download/?type=document&docid=620458>

8. Council of Europe: The Use of Electronic Evidence in Civil and Administrative Law Proceedings and its effect on the rules of evidence and modes of proof. URL: <https://rm.coe.int/1680700298>

9. Закон «про спори» / Закон «про посередництво (медіацію) та судовий порядок у цивільних спорах», був прийнятий 17 червня 2005 року. Act of 17 June 2005 no. 90 relating to mediation and procedure in civil disputes (The Dispute Act). URL: <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-20050617-090-eng.pdf>

10. Kjell Thorvaldsen. Bevisverdien av elektronisk informasjon 2007 / Utgave 4 / Selskapsrett. URL: <https://www.revreg.no/i/2007/4/rr6-2>

Цал-Цалко Ю.Ю. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ (ДАНІЯ, ШВЕЦІЯ, НОРВЕГІЯ)

У статті наводяться загальні аспекти щодо цивільного судочинства скандинавських країн, здійснюється порівняльний аналіз щодо засобів доказування, ролі і використання саме електронних доказів у Данії, Швеції та Норвегії. У статті на підставі аналізу чинного цивільного процесуального законодавства скандинавських країн виокремлюються основні засади щодо доказів та процесу доказування.

Данська цивільна процедура базується на низці принципів процесуального права, які впливають на отримання доказів, включаючи принцип представлення стороною, принцип розпорядження та принцип вільної оцінки доказів. Характер процесуального законодавства Данії спрямований більше на змагальну модель, а не на інквізиційну. Оскільки данський цивільний процес регулюється принципом вільної (безкоштовної) оцінки доказів, то встановити ієрархію доказів у данському законодавстві не є можливим. Немає жодних формальних (офіційних) правил доказування і «мінімальних стандартів доказування». Закон Данії не передбачає перелік доказових засобів, а принцип *numerus clausus* (принцип закритого переліку речових прав) не застосовується. Правова модель Данії є багаторівневою, що означає те, що кваліфікований електронний підпис розглядається як легальний тип електронного підпису. Відповідно до принципу вільної оцінки доказів різні електронні документи можуть використовуватися як докази в суді. Автентичність документа, очевидно, буде мати вагоме значення під час оцінювання доказів судами. Однак слід зазначити, що загальні правила щодо доказування не застосовуються до оцінки електронних доказів у данському суді.

У статті зазначено, що доказовими засобами у шведському законодавстві є показання свідків, експертизи сторін та потерпілих осіб, які не є стороною, документальні (письмові) докази, огляди та висновки експертів. Є засоби доказування, які не вказані чітко у законі, але залишаються актуальними, оскільки дозволено все, що може вплинути на цінність доказів. У шведському законодавстві немає чітких правил, які зобов'язують суд у його вільній оцінці доказів. Швеція юридично визнала електронні підписи, як і Данія. Юридична модель Швеції є багаторівневою. Так, електронні підписи є прийнятними в судах Швеції, загальноприйнятною є система електронного підпису та ідентифікації, названа Е-ідентифікація (у шведській Е-легітимації), яку використовують багато органів влади. Швеція не містить у своєму кодифікованому акті специфічного визначення електронних засобів доказування. Їх визначають завдяки широкому тлумаченню поняття доказів.

Норвезький суд установлює факти, за якими визначається справа на основі безоплатної оцінки доказів. Оцінка доказів ґрунтується на фактах, які виникають у процесі, ці докази є загальними для всіх сторін справи. Під час оцінювання доказів суд може покладатися на факти визнані стороною, встановлені факти, загальні чи спеціалізовані знання та досвід суду (незалежно від того чи були розглянуті такі факти). Засоби доказування передбачені у норвезькому законі про спори. Норвезький Закон про спори класифікує докази на такі три категорії, як свідчення, експертні докази та реальні докази. Електронні докази є законодавчою формою реальних доказів. Однак класифікація визначає лише те, який набір процедурних правил слід застосовувати, коли докази подаються до суду, і не містить жодної презумпції достовірності доказів. Достовірність доказів суд вирішує у кожному конкретному випадку. Важливим правовим принципом у Норвегії є принцип «вільних доказів», тому сторона може вільно представляти докази, які вважає необхідними, і у формі, яку вважає потрібною (крім випадків, коли докази відхиляються). Як наслідок, ця свобода доказів дозволяє вільне використання та зловживання технологіями, що призводить до того, що припущень щодо надійності або справжності електронних доказів немає.

Ключові слова: цивільне судочинство, докази, засоби доказування, електронні докази, електронний підпис, електронний документ, скандинавські країни (Данія, Швеція, Норвегія).

Tsal-Tsalko Yu.Yu. USE OF ELECTRONIC EVIDENCE IN THE SCANDINAVIAN COUNTRIES (DENMARK, SWEDEN, NORWAY)

The article presents general aspects of civil proceedings in the Scandinavian countries, provides a comparative analysis of the means of proof, the role and use of electronic evidence in Denmark, Sweden and Norway. The article, based on the analysis of the current civil procedural legislation of the Scandinavian countries, highlights the basic principles of evidence and the process of proof.

The Danish civil procedure is based on a number of principles of procedural law that affect the taking of evidence, including the principle of presentation by a party, the principle of disposition and the principle of free evaluation of evidence. The nature of Danish procedural law focuses more on the adversarial model than on the Inquisition. Evidence is taken during the hearing, and the principle of “straightforwardness” applies to the procedure. As the Danish civil process is governed by the principle of free (free) evaluation of evidence, it is impossible to establish a hierarchy of evidence in Danish law. There are no formal (official) rules of proof, and there are no “minimum standards of proof”. Danish law does not provide for a list of evidence, and the principle of *numerus clausus* (the principle of a closed list of property rights) does not apply. The legal model of Denmark is multilevel, which means that a qualified electronic signature is considered a legal type of electronic signature. According to the principle of free evaluation of evidence, various electronic documents, in principle, can be used as evidence in court. The authenticity (authenticity, reliability) of the document will obviously be important in the evaluation of evidence by the courts. However, it should be noted that the general rules on evidence do not apply to the evaluation of electronic evidence in a Danish court. Therefore, it is impossible to clearly answer whether the electronic version of the document is always equal to a copy of the non-electronic version of the document on paper, it will always depend on the circumstances of the case.

Evidence in Swedish law is the testimony of witnesses, the examination of the parties and non-party victims, documentary (written) evidence, reviews, and expert opinions. There are means of proof that are not clearly stated in the law, but are still relevant because everything that can affect the value of the evidence is allowed. There are no clear rules in Swedish law that require a court to evaluate evidence freely. Sweden has legally recognized electronic signatures in the same way as Denmark. Sweden’s legal model is multilevel. Thus, electronic signatures are acceptable in the courts of Sweden, namely the system of electronic signature and identification, called E-identification (in Swedish E-identification), which is used by many authorities, is generally accepted. Sweden does not contain in its codified act a specific definition of electronic means of proof. For the most part, they are defined through a broad interpretation of the concept of evidence, without giving a separate definition, thus the legislative unregulated nature and use of electronic evidence creates some misunderstandings for civil proceedings

The Norwegian court establishes the facts on which the case is determined on the basis of a free evaluation of the evidence. The evaluation of evidence is based on the facts that appear in the process, this evidence is common to all parties to the case. In assessing the evidence, the court may rely on facts admitted by the party, established facts, general or specialized knowledge and experience of the court, regardless of whether such facts have been considered. The means of proof are provided for in the Norwegian Dispute Law. The Norwegian Dispute Act classifies evidence into three categories: evidence, expert evidence and factual evidence. Electronic evidence is a legislative form of real evidence. However, the classification only determines which set of procedural rules should be applied when evidence is presented to the court, and does not contain any presumption of evidence. The court decides the reliability of the evidence in each case. An important legal principle in Norway is the principle of “free evidence”, so the party is free to present evidence that he deems necessary and in the form he deems necessary (except in cases where the evidence is rejected). As a result, this freedom of evidence allows the free use and abuse of technology, and this leads to the fact that there are no assumptions about the reliability or authenticity of electronic evidence.

Key words: civil proceedings, evidence, means of proof, electronic evidence, electronic signature, electronic document, Scandinavian countries (Denmark, Sweden, Norway).